

sociálnych dejinách Slovenska, ťažko určiť *presnú* periodizáciu slovenských dejín a ťažko podať *presný* prehľad o hospodárskej a politickej situácii Slovenska v jednotlivých etapách kapitalistického vývinu“ (10). Na slovenských historikov, literárnych historikov, na pracovníkov na poli politickej ekonomie čaká úloha podrobne spracovať vývin rôznych foriem triedneho boja, štrajkového hnutia, odborového hnutia v rôznych priemyselných strediskách, spracovať vplyvy svetovej krízy rokov 1890, 1900, 1907 na naše pomery, vývin agrárnej otázky, prehodnotiť pokrokové dedičstvo našej kultúry atď. atď. Súdruh Miloš Gosiorovský v tomto smere urobil priekopnícku prácu, veď napr. priebeh Ľubochňanského sjazdu bol rekonštruovaný po osobných rozhovoroch s priamymi účastníkmi sjazdu a zo stenografického záznamu liptovského župana, ktorého záznam autor objavil po vytrvalom archívnom skúmaní. Aj ostatné dokumenty bolo možné sústrediť iba po hŕievnej práci v pražských, budapeštianskych, ba aj vidieckych archívoch. Postoj buržoáznej historickej vedy k dejinám slovenského robotníckeho hnutia (napr. v knižnici Matice Slovenskej sa nenachádza takmer ani jedno číslo komunistických časopisov do r. 1937), perzekúcie a obdobia ilegality zaviniли, že sa zachovala iba časť vzácnych dokumentov. Z tohto všetkého vyplýva naliehavá potreba zintenzívnenia prác na poli spracovania našej histórie i spolupráce širokej verejnosti na poli zbierania a zverejňovania dokumentov z histórie strany a robotníckeho hnutia. Je potrebná koordinovaná činnosť všetkých príslušných inštitúcií — Ústavu Slovenského národného povstania, Historického ústavu SAVU, katedier histórie na Slovenskej univerzite atď., aby slovenská verejnosť čo najskôr dostala do rúk plný obraz o bohatej revolučnej minulosti nášho ľudu a pokrokových tradíciách našej kultúry.

Z knihy s. Miloša Gosiorovského budú čerpať pracujúci nielen poznatky o tejto histórii, ale i národné a triedne uvedomenie, poučenie a posilu pri budovaní svojej socialistickej vlasti.

M. Marko

TODOR PAVLOV, TEÓRIA ODRAZU

Základné otázky dialekticko-materialistickej teórie poznania

Autorizovaný preklad. Z ruštiny preložil Dr. V. Kochol, vydalo Nakladateľstvo SAVU, Bratislava 1951. Strán 505, cena broš. 125 Kčs, viaz. 150 Kčs.

Spoločná cesta, spoločný cieľ a jednotná ideologická platforma sjednotila dnes všetky ľudovodemokratické krajiny do jedného šiku, bojujúceho pod vedením SSSR za mier a socializmus. Z týchto vznešených snáh vyplýva aj prikaz vzájomnej spolupráce, vymieňanie si skúseností a napomáhanie si vo všetkých úsekoch práce, či už vo výrobe hmotných statkov alebo pri tvorbe kultúrnych hodnôt. Kultúrne hodnoty a medzi nimi predovšetkým vedecká tvorba, sú veľmi účinnou zbraňou v boji za socializmus. Len človek uvedomelý, opierajúci sa o učenie marxisticko-leninskej vedy, môže úspešne budovať socializmus.

Preto vítame ako veľkú kultúrnu udalosť, a ako účinnú pomoc v našom boji za socializmus a rozvoj marxisticko-leninskej vedy u nás slovenský preklad knihy významného bulharského marxistu Todora Pavlova — *Teória odrazu*. T. Pavlov je známy nielen ako významný teoretik marxizmu-leninizmu, ale aj ako praktický bojovník za socializmus. Už v mladých rokoch sa zapojil do revolučného hnutia, bol viackrát väznený, ba aj odsúdený na smrť. Teraz je prezidentom Bulharskej akadémie vied a členom prezidia Veľkého národného zhromaždenia Ľudovej republiky bulharskej. Vedecká činnosť T. Pavlova je veľmi rozsiahla. Zaoberal sa najmä marxistickou estetikou a filozofiou. Jeho hlavnou filozofickou prácou je *Teória odrazu*.

Slovenským vydaním *Teórie odrazu* dostáva sa do rúk našich čitateľov zrelé ovocie Pavlovej dlhoročnej práce v oblasti marxistickej teórie poznania. Dielo vyšlo viackrát v Bulharsku a dvakrát v Sovietskom sväze. Práve tá skutočnosť, že malo veľký ohlas u bulharských a najmä u sovietskych marxistických filozofov, ktorí ho kritizovali, umožnila Pavlovovi neustále ho prepracovávať a zlepšovať. Aj z príležitosti prekladu do slovenčiny doplnil autor knihu novými kapitolami a prepracoval niektoré state. Preto Pavlov v úvode k slovenskému prekladu hovorí, že „nepovažuje svoju knihu len za osobné, ale za triednostrannícke dielo, pre ktoré je kritika a sebakritika absolútnou nevyhnutnosťou“.

Práca, ako vyplýva už z jej názvu, zaoberá sa marxistickou teóriou poznania, ktorá je jedným z pilierov marxistického svetonáhľadu. Preto je samozrejme, že marxizmus venuje rozpracovávaniu tejto problematiky veľkú pozornosť. Najdôležitejším problémom teórie poznania, z riešenia ktorého vyplýva riešenie mnohých iných problémov, je pomer ľudského poznania k okolitému svetu, alebo — ako sa tiež jednoducho hovorí — pomer myslenia k bytiu. Na základe určitých poznatkov došli niektorí filozofi k náhľadu, že svet, ktorý nás obklopuje, je pre nás nepoznateľný, že medzi ním a naším poznaním je akási priepať, ktorá nám nedovoľuje poznávať ho priamo, že teda poznávame len reakciu svojich smyslov na popudy, vychádzajúce z tohto sveta, ba niektorí tvrdia, že on vôbec neexistuje, že všetko sú len naše predstavy atď. atď. Tieto náhľady sú idealistické, reakčné a nevedecké, a preto neslučiteľné s náhľadmi marxizmu-leninizmu. Pravdou je, že vonkajší svet jestvuje, že niet priepasti medzi ním a naším poznaním, že ho možno poznať, lebo sa v našom vedomí odráža. Toto je hlavná črta marxisticko-leninskej teórie poznania, ktorú rozpracováva Pavlov v *Teórii odrazu*.

Teória poznania ako odraz vonkajšieho sveta v našom vedomí bola vypracovaná už klasikmi marxizmu, najmä V. I. Leninom v diele *Materializmus a empiriokriticizmus*. Pavlov rozvíja Leninove náhľady v tom smysle, že aplikuje myšlienku odrazu nielen na vzťah poznania k okolitému svetu, ale na hmotné dianie vôbec, ktorého je poznanie len osobitným prípadom. Odraz je *všehmotnou* vlastnosťou, prejavujúcou sa vo svojom najvyššom stupni v ľudskom poznaní. Týmto sa poznanie dostáva do širokého súvisu s celou hmotou, poukazuje sa na jeho organickú spätosť s ňou a odstraňuje sa nebezpečenstvo akejkoľvek mystifikácie vedomia, „ducha“. Hmota, to je však celá stupnica kvalitatívne odlišných oblastí, od neživých atómov až k duševnému a spoločenskému životu človeka a odraz sa nesmie ponímať vo všetkých týchto stupňoch rovnako; opak by znamenal upadnutie do mechanistického materializmu. Takto uvažoval Pavlov, keď si predsavzal rozviesť niektoré Leninove myšlienky, naznačené v *Materializme a empiriokriticizme*. Snaha ukázať, ako sa prejavuje odraz v spomínanej stupnici hmotného diania, je niť, spájajúca všetky časti jeho práce, systematicky vybudovanej, začínajúcej problematikou odrazu v oblasti fyzikálnej a končiacou ľudským poznaním, sebazpoznaním a problémom pravdy — najvyššou to formou odrazu.

Pavlov chápe odraz „ako jednu z foriem pohybu alebo ako vlastnosť, ktorú má každá hmota a ktorá je v podstate príbuzná s pocitom, ale nie je s ním totožná“ (13). Ktorá je to vlastnosť? Tá, že nijaká časť hmotného celku nie je „imútna“ voči ostatným častiam, ale reaguje, zaznamenáva svojím spôsobom popudy, vychádzajúce z iných častí, a sama na ne pôsobí. Všetko pôsobí na všetko, všetko sa navzájom ovplyvňuje, všetko súvisí so všetkým, tak by sme to mohli v skratke charakterizovať. Toto sa teda prejavuje už v oblasti fyzikálnej, t. j. v prvej časti hmotnej stupnice. Už tam každý predmet (skala, kus dreva a pod.), ktorý je ovplyvňovaný svojím okolím, „odráža“ toto okolie, samozrejme, že len v sebe primeranej, najjednoduchšej forme: zmení viac alebo menej svoj charakter, čo sa vždy prejaví aj pohybom (skala sa napr. po údere rozpadne). Odraz tu teda musíme chápať iným spôsobom, ako sme boli na to zvyknutí doteraz. O nejakom vedomom odraze alebo poznaní, podobnom ľudskému poznaniu, nemôže tu byť ani reči.

Toto sa neprejavuje ani v oblasti kvalitatívne vyššej, vyznačujúcej sa vyššou formou odrazu — u rastlín. Touto formou je určitý druh *citlivosti*. Citlivosť, „i keď nie je ešte pocitom, jednako sa už k nemu blíži, t. j. predstavuje *prechodnú* formu pocitu...“, ktorý v nijakom prípade *nie je vedomím* a zároveň nie je totožný s jednoduchou materiálnou existenciou (alebo stavom), napr. neorganického koloidu alebo kryštálu“ (62).

V živočíšnej oblasti, ktorá je ďalším, kvalitatívne vyšším stupňom hmotného diania, zjavuje sa *inštinkt*. Inštinkt je ešte vyššou formou odrazu ako citlivosť rastlín, „je do značnej miery výrazom prechodu od vegetatívnej »dojmovosti« a »reflexných reakcií« k »pocitom, obrazom, pamäti a úsudku« živočích...“ (73).

Pavlov však zdôrazňuje ešte jednu dôležitú vec. Odraz vo všetkých spomínaných oblastiach neslobodno chápať len ako reakciu, hoci aj špecifickú, na vonkajšie popudy, z ktorej organizmu vnútorne nič nezostáva. Naopak, organizmy sa obohacujú aj vnútorne, zachovávajú si určité *stopy*, ktoré potom vplývajú na celé ich správanie sa. Čím složitejšie sú tieto organizmy, tým silnejšie a badateľnejšie sú tieto vplyvy, tým komplikovanejšia je táto ich — mohli by sme povedať — „subjektívna“, vnútorná sféra, tým komplikovanejšia je odraz. Áno, vytvára sa tu akýsi subjekt organizmu, akési zárodoky vedomia, ktoré nachádza plný výraz u človeka a ktoré práve spôsobuje špecifickú povahu odrazu.

Takto sa dostávame až k človekovi, ktorého poznanie a vedecké myslenie je najvyššou, ale aj najslôžitejšou formou odrazu. Objekt sa v ňom odráža rozličnými spôsobmi, predovšetkým v smyslových dátach, ktoré poznávajú jeho holý, hrubý povrch, potom v pojmoch, ktoré vnikajú do hĺbky, odrážajú zákonitosti svetového diania, jeho všeobecnú podstatu. Ľudské poznanie obracia sa však nielen k vonkajšiemu svetu, ale aj k sebe samému, uvedomuje si seba samo a v tom vidí Pavlov hlavný kvalitatívny rozdiel medzi „myslením“ živočích a človeka. Ľudským myslením dochádza hmota k uvedomeniu si seba samej, lebo koniec-koncov človek a jeho subjekt sú tiež len jej špecifickou časťou. Týmto dosahuje odraz svojej podnes najvyššej kvalitatívnej formy.

Ale aký je to odraz? Touto otázkou prechádzame na pole marxistickej teórie poznania, ktorá zrodila myšlienku odrazu a ktorej Pavlov venuje veľkú pozornosť. Ľudský subjekt je už veľmi složitý a v ideí (ako nazýva Pavlov skrátene vnemy, predstavy a pojmy), ktorá je odrazom objektu, je už obsiahnutý aj silný subjektívny prvok. Na druhej strane však je tu aj objektívny prvok, lebo nesmieme zabúdať, že subjekt je časťou „prírodného celku“ a má v sebe „povahu prírodného celku“. Nie je teda od objektu absolútne odlišný, ako tvrdia niektorí idealisti. Subjekt s objektom tvoria jednotu, je to však dialektická jednotu, pretože sú to čiastočne aj protirečiví činitelia, čo zapríčiňuje práve ona špecifickosť subjektu. Takto rozriešiac si základný filozofický problém, obracia sa k niektorým problémom sdruženým okolo neho.

Subjekt s objektom teda tvoria jednotu, a preto naša teória a prax musia byť tiež jednotné. Teória odtrhnutá od praxe vedie do závozu, čo nám pripadá ako samozrejmé, keď sa zamyslíme nad povahou a poslaním subjektu. Subjekt nie je vo svete samostatný, svoju náplň netvorí zo seba samého, ale preberá ju práve z tohto sveta, a preto je jasné, že sa musí oň neustále opierať, ním sa korigovať. Toto sa deje praxou. Skúšobným kameňom, kritériom našich teórií je prax, čiže bezprostredný styk subjektu s objektom. Náhlady, ktoré sú ňou potvrdené, sú pravdivé. Idealistické filozofie však nechtiac uznať prax ako kritérium pravdy, pretože popierajú možnosť účinného poznávania objektu subjektom, ba často popierajú aj existenciu tohto objektu, vymýšľajú si všelijaké podozrivé kritéria pravdy, ako vnútornú harmóniu, jasnosť, zreteľnosť, samozrejmosť, užitočnosť, organizovanosť a pod., ktoré dovoľujú subjektu ostať v sebe samom a iba psychologicky alebo logicky usporadúvať svoje myšlienky. „Myšlienka nemôže merať seba samu“, hovorí výstižne Pavlov (429). Netreba špekulovať, ale pýtať sa vecí samých, ktoré jedine sú kompetentné rozhodovať — môžeme tak povedať — o sebe. Jednota teórie a praxe sa najlepšie prejavuje v marxisticko-

leninskej vede. Pavlov ju názorne ilustruje poukazom na prácu dialektického a historického materializmu v niektorých vedných disciplínach: vo fyzike, v biológii, psychológii a sociológii.

Pavlov sa ďalej zaoberá problémom samej filozofie, ktorú definuje ako najvšeobecnejšiu teóriu vývinu, ako identitu logiky, gnozeologie a dialektiky. Povedali sme už, že subjekt je časťou objektu, že má v sebe povahu „prírodného celku“. Tvoria teda celok. Preto „*história foriem myslenia... je subjektívnym odrazom histórie samého objektu myslenia*“ (252). Úlohou filozofie je vystopovať tento vývin subjektu a teda čiastočne aj objektu (hovorme, že len čiastočne, lebo sú to predsa len činitelia kvalitatívne odlišní). Nová úloha sa tu dostáva aj logike, ktorá bola až do Marxových čias považovaná len za formálnu vedu, zaoberajúcu sa zákonmi myslenia. Pretože však formu nemožno trhať od obsahu, logika sa musí zaoberať aj týmto a tu jej úloha vlastne spadá zajedno s úlohou filozofie, ba aj dialektiky: vyskúmať najvšeobecnejšie zákony nielen myslenia, ale aj vývinu vonkajšieho sveta.

Vyvrcholením Pavlovej práce je problém pravdy. „*Pravda je najvyššou formou subjektívneho odrazu objektívnej skutočnosti v ľudskom vedomí*“ (374). Historický pohľad na skutočnosť, ktorý je mu ako marxistovi vlastný, dovoľuje mu nazrieť veľmi hlboko do tohto problému. Dnes prevláda vplyvom idealistického a metafyzického skúmania vecí náhľad, že pravda nemôže byť obsiahnutá vo vnemoch a predstavách, ale len v súdoch a teda v rozume. Pretože však poznanie slúži životu, musí na každom stupni svojho vývinu odrážať pomerne verne objektívnu realitu a informovať živočíchov o jeho okolí, čiže byť s ním v shode, čo je vlastne podstatou pravdivého poznania. To ale znamená, že nielen rozum, ale aj smysly, ba ešte nižšie orgány sú schopné poznávať pravdivo; táto schopnosť je obsiahnutá už v citlivosti najnižších živočíchov. Vidíme, že pravda sa tu chápe v úzkej súvislosti s odrazom vôbec. Pravda obsiahnutá v súdoch je teda vývinove najvyššou formou pravdy, ale nie jedinou. Táto pravda je cieľom vedeckého poznania. Vyznačuje sa niekoľkými vlastnosťami. Predovšetkým je to subjektívnosť a objektívnosť pravdy, ďalej konkrétnosť a abstraktnosť, relativnosť a absolútnosť, spoločensko-historický a individuálno-tvorivý, triedne-strannický a všeobecne ľudský charakter pravdy.

Teóriou odrazu T. Pavlova sa nám dostáva do rúk podnes najobsiahlejšie dielo z oblasti marxistickej teórie poznania. Toto dielo nie je však len obsiahle, ale šírkou svojej problematiky aj veľmi podnetné. Preto veríme, že vyvolá v radoch našich filozofických i prírodovedeckých pracovníkov zaslúžený záujem a že bude predmetom „súdržských kritických rozpráv aj na Slovensku“, ako si to želá aj sám autor v predslove k slovenskému vydaniu. Kniha však splní u nás aj svoje ďalšie, hlavné poslanie. Problematika v nej riešená je časť problematiky boja za socializmus, a to aj u nás, a preto veríme, že nám všetkým pomôže, že nás ideologicky spevní ešte viac, ako sme holi dosiaľ, aby sme tak mohli uvedomejšie a lepšie plniť svoje úlohy.

Takto sa najúčinnnejším a najvitanejším spôsobom prejavujú výsledky súdržskej spolupráce medzi našou a bulharskou vedou v boji za spoločný cieľ — za víťazstvo socializmu a mieru v našich krajinách a na celom svete.

T. Münz

LADISLAV RUDAS, MATERIALISTICKÝ SVETONÁZOR

Vydala Pravda, Bratislava 1951. Strán 306, cena 61 Kčs.

Dialektický a historický materializmus preniká dnes u nás do najširších vrstiev a je teda záslužným činom, že Pravda vydala *Materialistický svetonázor*, knihu maďarského filozofa